

«مطالعه اشتغال زنان از دیدگاه جامعه‌شناسی کار و شغل» (با تأکید بر اشتغال زنان در ایران)

مجید کارشناس^۱

چکیده:

مقاله حاضر براساس مطالعات نگارنده طی سالهای ۷۴-۱۳۷۳ در مورد اشتغال زنان می‌باشد. نظری اجمالی به کتب و مقالات موجود در این زمینه، گویای این مطلب است که، با توجه به نظریه‌های کارکردگرایی، به اثرات فرهنگی - اجتماعی اشتغال زنان در ایران کمتر توجه شده است. در این مقاله سعی می‌شود تا اشتغال و اثرات فرهنگی اجتماعی آن، با توجه به این دیدگاه مورد تحلیل قرار گیرد.

در بخش اول این نوشتار به عوامل مؤثر در اشتغال زنان توجه شده و نتیجه‌گیری می‌گردد که علت اصلی اشتغال، اقتصادی نیست. در بخش دوم علل اشتغال زنان در طبقات مختلف اجتماعی بررسی شده و نتیجه گرفته می‌شود که اشتغال در طبقات مختلف با عوامل اجتماعی، اقتصادی و روانی رابطه دارد.

در بخشهای ۳ - ۷، اشتغال و نابرابری جنسی و وضعیت اشتغال زنان در جهان سوم و

اشتغال غیرمستقیم و مستقیم براساس آمار مورد بررسی و تحلیل قرار می‌گیرد. البته پیشینه اشتغال زنان فراز و نشیبهای مختلفی دارد، گو اینکه کار و شغل در مسیر خدای سبحان، به جنس زن یا مرد اختصاص ندارد، و تعریف کار تا آن حد وسیع است که حضرت امام (ره) در بیان خودشان خدا را نیز کارگر دانسته و کار را جلوه حق تعالی بیان کرده‌اند.

واژه‌های کلیدی

• کار غیرمستقیم Undirect Work	• اشتغال Employment
• طبقه اجتماعی Social Class	• زنان Women
• نابرابری جنسی Gender Inequality	• کار مستقیم Direct Work

مقدمه:

اشتغال زنان در فعالیتهای اقتصادی در چند دهه گذشته و بویژه در جامعه‌های شهری بسیاری از کشورها از اهمیتی ویژه برخوردار است. در این میان مسائلی مطرح شده که به دلیل اهمیت، موضوع پژوهشهای متعددی قرار گرفته است. در اغلب شهرهای بزرگ ایران، همگام با دسترسی بیشتر زنان به سازمانهای آموزشی (مدارس و دانشگاهها) گرایش آنان به اشتغال چشمگیر بوده است. اما به رغم مطرح شدن این مقوله در میان برخی از گروهها، شرایط اجتماعی - فرهنگی جامعه در بسیاری از موارد، برای این فرآیند آماده نبوده است. اشتغال زنان از سویی مسائلی حاد در زندگی زنان و از سویی دیگر اختلاف عقیده را میان توده‌های مختلف مردم موجب شد.

وضعیت زنان که حدود نیمی از جمعیت جهان را تشکیل می‌دهند، در سراسر دنیا تحت تأثیر متغیرهای اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی (اشتغال، بهداشت، ازدواج، باروری و آموزش و پرورش) قرار دارد. دستمزد متفاوت زنان در نقاط مختلف دنیا از همین واقعیت حکایت دارد. زنان مخصوصاً در کشورهای جهان سوم، سخت‌تر از مردان کار می‌کنند، ولی به کار آنها معمولاً کم بها داده می‌شود و حقوق مناسبی دریافت نمی‌کنند.

«در سطح جهان، زنان حدود نیمی از مواد غذایی دنیا را کشت می‌کنند؛ ولی

تقریباً هیچگونه زمینی از خود ندارند. آنها حدود یک سوم نیروی حقوق‌بگیر رسمی جهان را شامل می‌شوند، ولی دستمزدی کمتر از مردان دریافت می‌دارند. آنهایی که در خارج از خانه به کار مشغولند؛ اغلب به طور مضاعف کار می‌کنند؛ به این معنا که علاوه بر کمکی که به درآمد خانواده می‌کنند، مسئولیت نگهداری از بچه‌ها و کارهای خانه را نیز به عهده دارند» (۱).

عوامل مؤثر در اشتغال زنان

اشتغال زنان از نظر جامعه‌شناسی خانواده، معلول علل گوناگونی است. مطالعات انجام شده در کشورهای صنعتی از تنوع علل حکایت دارد. در کشور فرانسه ۹۵ درصد زنان برای ترفیه اقتصادی و ۶۶ درصد جهت امکانپذیر ساختن ادامه تحصیل فرزندان خود کار می‌کنند و علاقه به نقش کار، تنها انگیزه ۴۰ درصد آنها در امر اشتغال است.

شاید بتوان گفت که اشتغال مظهر نوعی رمانتیسم برای زنان است، که گریز از خانه را برای آنها تسریع می‌کند. امروزه با پیدایش تکنولوژی جدید مورد استفاده آشپزخانه و از منسوخ شدن آشپزی سنتی زنان به کار بیرون از خانه گرایش بیشتری نشان می‌دهند. به نظر بلاد آلتون: «یکی از انگیزه‌های زنان شوهردار برای قبول شغل - که از همه شایعتر است - میل شخصی زنان به گریختن از محیط به اصطلاح خسته کننده و کسالت‌آور خانه است. زن جوانی که در طی روز از بچه‌های خردسالش نگهداری می‌کند؛ وقتی خستگی به او روی می‌آورد به وضع با اصطلاح مطلوب شوهر یا خواهر مجرد و شاغل خود رشک می‌برد و فکر می‌کند که آنها چقدر خوشبختند که حرفه‌ای در خارج از خانه دارند. آنها از فراغتی که هر روز، هنگام رفت و آمد به محل کار دارند، لذت می‌برند. برای مادری که از کثرت کار خسته شده، مشکل نیست وضع دیگران مخصوصاً آنهایی را که به کار فکری اشتغال دارند، به صورت رمانتیک و افسانه

گونه در نظر خود مجسم سازد. او نزد خود می‌پندارد که تنها راه رهایی از این وضع، قبول شغل در خارج از خانه است و فکر می‌کند چون درآمد او تهیه وسایل مراقبت از کودکان را میسر می‌سازد، از این حیث زبانی متوجه او نخواهد شد» (۱).

در نتیجه عامل اصلی گرایش زنان به اشتغال، فقط بهبود وضع اقتصادی خانواده و پاسخ به نیازهای روزافزون آن نیست.

آیا علل اشتغال زنان در طبقات مختلف اجتماع یکسان است؟

طبقه اجتماعی (۲) را می‌توان مجموعه‌ای از افراد تعریف کرد که از جهات اجتماعی و اقتصادی موقعیت مشابهی دارند. البته در زمینه طبقات اجتماعی تعاریف مختلفی وجود دارد (۳) که این امر به نگرش و گرایش فکری ارایه‌کننده تعریف بستگی دارد» (۴).

اشتغال زنان در طبقات پایین، متوسط و بالای جامعه، علل جداگانه دارد که خود از تفاوت فرهنگ اشتغال در بین گروه‌های متمایز اجتماعی حکایت می‌کند. در طبقه پایین اجتماع نیاز اقتصادی است و در طبقه متوسط، زن با کار شکوفایی حاصل می‌کند. «برای مثال ۷۴ درصد زنان طبقه متوسط معتقدند که کار زن برای خانواده ضروری است، چهارده درصد اعتقاد دارند که درآمد حاصل از آن به خرج خانه کمک می‌کند و پنج درصد علت کارشان را تساوی زن با مرد و استقلال وی در برابر مرد می‌دانند» (۵). فقط سه درصد عامل علاقه و تمایل را در گرایش خود به اشتغال مطرح می‌کنند. حال آنکه برعکس در طبقه بالا این علت پانزده درصد جمعیت را به سوی

۱- بلاد آلتون، علل گسیختگی علایق خانوادگی در جهان غرب، ص ۹.

2- Social class.

۳- مفهوم طبقه اجتماعی نخستین بار توسط اقتصاددانان کلاسیک مانند ریکاردو و آدام اسمیت به کار گرفته شده است.

۴- حسن ملک، جامعه‌شناس قشرها و نابرابریهای اجتماعی - صفحه ۱۳.

5- Chamliart de laune, P.204.

اشتغال سوق داده است. نتیجه آن که علت اشتغال در طبقات مختلف با تأثیر متقابل عوامل اقتصادی، اجتماعی و روانی ارتباط دارد.

اشتغال و نابرابری جنسی

بسیاری از جامعه‌شناسان معتقدند همراه با انقلاب صنعتی در موقعیت اجتماعی و خانوادگی زنان بتدریج دگرگونی‌هایی پدید آمد؛ بطوری که در جوامع پیشرفته صنعتی، زنان قادرند تقریباً در تمامی مشاغل به اصطلاح مردانه، به کار مشغول شوند. به عنوان مثال «سهم زنان در نیروی کار ایالات متحد از سی درصد در سال ۱۹۴۰ به ۶۴ درصد در سال ۱۹۸۶ افزایش یافت» (۱).

«در دهه ۱۹۶۰ تلاش زنان در امریکا برای دستمزد برابر، فرصتهای آموزشی و شغلی برابر و حمایت بیشتر از وظایف سنتی زنان، مانند مراقبت از فرزندان، جریان داشت. پارسونز در جامعه‌شناسی کارکردگرایی، بر تقسیم کار جنسی اشاره می‌کند. به نظر او مرد نقش ابزاری و زن نقش عاطفی و انجام مشاغل خانگی را بر عهده دارد» (۲). اما نسل نخست جامعه‌شناسان نظیر اسپنسر، تونیس و دورکهایم بر آن بودند که پایگاه‌هایی که براساس ویژگیهای ارثی و غیراکتسابی مانند جنس کسب شده باشد، سرانجام جای خود را به پایگاه‌های اکتسابی خواهد داد. در قرن نوزدهم هنگامی که بیشتر امریکاییها در مزارع کار می‌کردند، زنان نه تنها آشپزی، شستشو و مراقبت از کودکان را بر عهده داشتند؛ بلکه به موازات آن در مزارع نیز کار می‌کردند. خانه را مرتب و بیماران را مداوا می‌نمودند.

در مورد نابرابری شغلی میان زنان و مردان می‌توان گفت که زنان در قرن حاضر در بازار کار با تبعیضات متعددی مواجه‌اند. آنها نسبت به مردان، در مشاغل مشابه، مزد کمتری دریافت می‌کنند. از نظر شغل، زنان و مردان از مساوات برخوردار نیستند و از طرفی دور نگهداشتن زنان از مشاغل حرفه‌ای پردرآمد و راندن آنان به سوی مشاغل کم

1- Gender inequality, P. 291.

2- Ibid, p 292.

درآمد، غیر فنی و ساده، در جهان امروز بسیار رایج است.

آمار نشان می‌دهد که هر دهه ۱۹۸۰ در کشورهای توسعه یافته، در میان حرفه‌های کم درآمد زنان نسبت به مردان، ۹۸ درصد مستخدمان خانه‌ها، ۹۷ درصد پرستار، ۸۵ درصد معلمان مدارس ابتدایی، ۷۲ درصد کارمندان ساده و ۵۸ درصد آنان امور خدماتی را برعهده داشتند. به نوشته وود و شرمن «بعد از صد سال کوشش و مبارزه و جنبش زنان در عرصه حضور در آموزش عالی، تعداد زنانی که در سال ۱۹۷۴ به اخذ درجه دکترا در رشته‌های مختلف نایل آمدند؛ فقط نوزده درصد مردان بود» (۱). اما به نظر گرهارد لنسکی و جین لنسکی نوآوریهای تکنولوژیکی، کمک شایانی در رفع این نابرابریها کرد. «این نوع‌آورها شامل اختراع بسیاری از دستگاههای خانگی می‌شد که زنان را از صرف وقت و بیش از حد در خانه معاف می‌داشت. یخچالها، ماشینهای لباسشویی و به بازار آمدن خوراکیهای سالمی که جانشین شیر مادر می‌گردید و روشهای تنظیم موالید، مهمترین نوآوریهای بودند که سرانجام زنان جوامع را از قید محدودیتهای تاریخ آزاد ساختند و به آنها اجازه دادند به فعالیتهای اجتماعی گام نهند» (۲).

موقعیت اشتغال زنان در جهان

در سال ۱۹۹۰، طبق برآورد سازمان ملل، بیش از ۸۲۸ میلیون زن فعالیت اقتصادی داشته‌اند، که از این میزان ۵۶ درصد به آسیا، ۲۹ درصد به کشورهای توسعه یافته، نه درصد به آفریقا و پنج درصد به امریکای جنوبی و مرکزی مربوط بوده است. بنابه تعریف سازمان بین‌المللی کار، جمعیت فعال اقتصادی، همه افراد را - اعم از زنان و مردان که در تولید کالا و خدمات شرکت دارند - در بر می‌گیرد. اما باید اذعان داشت که این آمار به هیچ وجه گویای واقعیت نیست، چراکه بیشتر کار زنان به صورت نامرئی

۱- وود و شرمن، دیدگاههای جدید جامعه‌شناسی، ص ۱۹۱.

۲- گرهارد و جین لنسکی، سیر جوامع بشری، ترجمه دکتر ناصر مرقفیان، ص ۴۷۶.

است و زنان در مقابل آن دستمزدی دریافت نمی‌کنند؛ به همین علت به عنوان کار رسمی محسوب آورده نمی‌شود.

سازمان ملل در مورد اشتغال زنان آماری ارائه داده است. براساس این آمار، تفاوت اشتغال میان نیروی کار زنان و مردان (با احتساب شاخص صد برای کشورهای شمال) به شرح زیر است.

تفاوت اشتغال میان نیروی کار زن و مرد

منطقه	درصد (بر مبنای ۱۰۰ برای کشورهای شمال)
کشورهای در حال توسعه	۵۲
کشورهای کمتر توسعه یافته	۴۸
کشورهای صنعتی	۷۷
جهان	۵۶
ایران	۱۵

جدول بالا، گویای این مسأله است که به طور کلی وضعیت نیروی کار زنان نسبت به مردان نامطلوب است. در کشورهای در حال توسعه و توسعه نیافته، وضعیت بسیار اسفبار است. جدول مذکور گویای وضعیت نامناسب کاری زنان در کشور ماست. درصد نیروی کار زنان نسبت به مردان به شرح جدول زیر است:

درصد زنان در نیروی کار جامعه

منطقه	زنان در نیروی کار (درصد از کل)
کشورهای در حال توسعه	۳۴
کشورهای کمتر توسعه یافته	۲۹
کشورهای صنعتی	۴۲
جهان	۳۴
ایران	۱۸

این جدول گرچه بیانگر وضعیت نامناسب کشورهای جهان سوم است، اما باید این مطلب را به یاد داشت که در این آمارها کار عموماً به فعالیتی اطلاق می‌شود که زن در مقابل انجام آن دستمزد دریافت می‌کند. کار و تلاش زنان روستایی - با وجود آن که بیشتر فعالیتهای تولیدی و خدماتی را در بر می‌گیرد - به علت این که آنان در مقابل کار خود دستمزدی دریافت نمی‌کنند، کار محسوب نمی‌شود.

اشتغال غیرمستقیم زنان

تربیت فرزندان و کارهای منزل: چه کسی مسئولیت تربیت فرزندان را به عهده دارد؟ این مادران هستند که قوانین و مقررات اجتماعی را به فرزندان خود می‌آموزند و در واقع بذر هنجارهای اجتماعی را در قالب شخصیت فرزند می‌کارند. چه کسی باید کودکان را جامعه‌پذیر کند؟ بدیهی است این امر از کارهای مهم زنان در جامعه است. آیا فعالیت زنان در خانه را می‌توان کار نامید؟ آیا این فعالیت ارزش کار دارد؟ آیا بانوان نوعی کارگر به حساب می‌آیند؟ گرچه ممکن است عده‌ای معدود، تلاش بانوان در خانه را کار به حساب نیاورند اما از دیدگاه جامعه‌شناسی خانواده، فعالیت زنان در خانه کاری است پیچیده! زیرا کار در خانه آمیزه‌ای از تلاش و عاطفه است. به همین جهت نمی‌توانیم کار خانم‌ها را در منزل به حساب نیاوریم و ادعا کنیم که فعالیت آنها کار نیست. در واقع کار در خانه یکی از شاقترین کارهاست. این فعالیتی است که با ظرافت بسیار زیاد صورت می‌پذیرد و هر کسی از عهده این کار بر نمی‌آید.

وقتی خانمی کار خانه را انجام می‌دهد، با پذیرش کار دیگری در خارج از خانه در حقیقت مسئولیت جدیدی را پذیرفته است و شاید در این امر، منظورش کمک به معاش خانواده باشد که در این صورت چنین زنی از نظر ما بسیار ارزشمند است. آنان که انجام دادن کار در خانه را وظیفه بانوان تلقی کرده و جبراً آنها را به کار واداشته برای حاصل کارشان ارزشی قایل نبوده‌اند، قطعاً نه شناخت صحیحی نسبت به کار دارند و نه نگرش اسلام را نسبت به زن می‌دانند. این است که خانمها را در منزل - در ارتباط با کار خانه مورد عتاب و خطاب قرار می‌دهند.

باید بدانیم خدمت زن در منزل کاری اجباری نیست و جزء وظایف او به حساب نمی‌آید. خداوند متعال زن را مختار کرده است. او اگر خواست کار منزل را انجام می‌دهد. حضرت رسول (ص) می‌فرمایند: «شما بانوان با اشتغالتان در کارهای منزل ثواب مجاهدان راه خدا را خواهید داشت». اسلام کار زنان در خانه را برابر با عبادت‌های مستحبی دانسته است.

در مورد کار زنان در خانه می‌توان پرسید اگر بانوی خانواده کارهای منزل را انجام ندهد و به فرد دیگری بسپارد تا خودش به کار خارج از منزل برسد، آیا کسی که کارهای منزل را از قبیل رفت و روب منزل، شستشوی لباسها و ظروف، پختن غذا، مراقبت از کودکان و سایر کارها را پذیرفته است، کارگر محسوب می‌شود یا نه؟ پس چرا وقتی که شریک زندگی همه این کارها را انجام می‌دهد، به رغم تفاوت چشمگیری که بین کار او و کار کارگر خانه موجود است (عجین شدن کار با علاقه و عشق به کسانی که جهت رفاهشان تلاش می‌شود)، زحمات او را کار نمی‌دانیم و برای حاصل کارش ارزش قایل نیستیم؟

برنامه‌ریزی و تنظیم اقتصاد خانواده و کارهای عام‌المنفعه: یکی از فعالیت‌های غیرمستقیم زنان، تنظیم اقتصاد خانواده براساس قناعت است. زن حافظ اموال همسر خویش است. وظایف تربیتی و مدیریتی داخل خانه نیز ایجاب می‌کند که برنامه‌ریزی مصرف را زن معین کند، زیرا زنان برنامه‌های مصرف خانواده را در مسیر اعتدال قرار می‌دهند.

امام صادق (ع) می‌فرمایند: «یکی از مشخصات بهترین زنان این است که در مصرف هزینه‌های زندگی و حتی انفاق در راه خدا، اسراف نکنند» (۱۱). در احادیث آمده است: «یکی از برکتهای زن کم خرجی اوست و شومی زن در زیاد خرج کردن

اوست» (۱). اما در دنیای امروز افکار مادی به گونه‌ای براخلاق و معنویت غلبه یافته است، که نه تنها در ممالک سرمایه‌داری در خانواده‌ها اسراف حاکم شده است؛ بلکه این امر در کشورهای جهان سوم و کشورهای اسلامی نیز به طور چشمگیری مشاهده می‌شود.

زنان، به سبب برخورداری از زمینه‌های غنی عاطفی و احساسی به سبب عدم مسئولیت تأمین معاش خانواده، بسیار سریع به کارها و فعالیتهای عام المنفعه جذب می‌شوند بویژه چون نقش حمایتی و مادری در آنها وجود دارد که می‌بینیم که در مواقع اضطراری همچون زلزله، جنگ و غیره ایثارگریهای آنها تحت عناوین مختلف مانند: انصار الزهراء، انصار المجاهدین، انصار المهدی و ... در همه صحنه‌های کمک‌رسانی و خدماتی در صحنه‌ها حاضر می‌شوند.

کارهای مستقیم اقتصادی زنان

اسلام زن و مرد را از لحاظ تدبیر شئون زندگی و کار، مساوی می‌داند. از این رو زنان مختار هستند در کسب و کار، معامله، تعلیم و تعلم و دفاع از حقوق، فعال باشند. در انجام مشاغل نه تنها اسلام زنها را منع نکرده است، بلکه حضرت رسول (ص) خود احکام شرعی معاملات و کارهای اجتماعی را به آنها می‌آموختند. بعد از انقلاب اسلامی در ایران، شاهد حضور زنان در جامعه هستیم. مشارکت و حضور زنان در تصمیم‌گیریهای سیاسی کشور و همچنین در بخش آموزش، و نیز در ابعاد هنری و نظامی کاملاً مشهود است.

آمار نشان می‌دهد که جمعیت ایران در سال ۱۳۵۵، ۳۳ میلیون نفر بوده و در سال ۱۳۶۵ به حدود پنجاه میلیون نفر افزایش پیدا کرده است. «اما حضور زن از بعد اشتغال کاهش یافته است. نرخ فعالیت زنان در اقتصاد از ۱۳٪ به ۸/۲٪ کاهش پیدا کرده است یعنی از ۱۲۱۲۰۰۰ نفر به ۹۷۵۰۰۰ نفر رسیده است» (۲). در اینجا علتها را بررسی می‌کنیم تا کاهش این ارقام، کاهش حضور زن در فعالیتهای اقتصادی محسوب

نشود.

بعد از انقلاب اسلامی به دلیل کاهش حجم سرمایه‌گذاری، تعدادی از کارخانه‌ها، به علت کاهش ظرفیت تولید، مجبور به خارج کردن زنان از محیط کار شده‌اند. بررسی ترکیب اشتغال در طی این دوره، این مطلب را بخوبی نشان می‌دهد. زنان شاغل در بخش کشاورزی برای مثال در سال ۱۳۵۵، ۱۸٪ نیروی کار این بخش را تشکیل می‌داد که این رقم در سال ۱۳۶۵، ۲۶/۶٪ افزایش یافت. در طی سالهای یاد شده سهم زنان در صنعت و معدن از ۵۲٪ به ۲۱٪ کاهش یافته است در مقابل در بخش خدمات اجتماعی - عمومی اشتغال زنان از ۲۳٪ به ۴۲٪ افزایش یافته است. از نظر وضعیت شغلی در رده کارفرما و مدیریتهای بالا ارقام از ۴/۰٪ به ۱۱/۴٪ افزایش یافته است و این مسأله نشانگر بهبود کیفیت اشتغال است. (۱) به عبارت دیگر حضور زنان در مدیریت اقتصادی جامعه بیشتر شده است. به عنوان نمونه کارکنان زن در مشاغل علمی، فنی و تخصصی از ۱۱/۵ درصد به ۳۴/۸ درصد افزایش یافته است و این نشانگر دید خاصی است که در جامعه بعد از انقلاب اسلامی نسبت به زنان بوجود آمده است.

بیکاری یکی از بیماریهای اقتصاد کشور است. وجود دو میلیون بیکار در کشور، روشنگر این مسأله است. حضور زنان در صنعت در دوره‌های تحول اقتصادی کاهش می‌یابد و اینان بیشتر به سمت فعالیت در صحنه آموزش و پرورش، بهداشت و درمان، دانشگاه و بخش عمومی کشانده می‌شوند. اما علی‌رغم این کاهش سطح اشتغال در بخش صنعت، هنوز هم میزان اشتغال زنان در صنعت بیشتر از سایر بخشهاست. به طوری که ۱۴/۵ درصد افراد شاغل در صنعت را زنان تشکیل می‌دهند و حال آن که اشتغال آنان در بخش دولتی که را بعد از انقلاب اسلامی داشته ۱۳/۵٪ است و این امر بیانگر این واقعیت است که در جریان توسعه، زنان در بخش صنعت جایگاه ویژه‌ای دارند یعنی با وجود کاهش تولید، عدم سرمایه‌گذاری و خارج شدن زن از بخش صنعت، حضور زنان در این بخش همچنان بیش از سایر بخشها حفظ شده است و با

شروع جریان صنعتی شدن، جایگاه زنان بیشتر خواهد گردید.

در بعد آموزش باید گفت که قبل از انقلاب اسلامی نرخ باسوادی زنان در سال ۱۳۵۵، ۳۵٪ بود که این رقم در سال ۱۳۶۵ به ۵۲٪ افزایش یافته است. این امر توجه انقلاب به آموزش و ارتقاء سطح آن را در بین زنان نشان می‌دهد. در دانشگاهها و آموزشگاههای فنی و حرفه‌ای درصد دانشجویان زن از ۱۲ به ۲۰ افزایش پیدا کرده و درصد دانشجویان زن در کل دانشگاهها تا ۳۰٪ افزایش یافته است. در برنامه پنج ساله دوم نیز روند مذکور رو به تکامل است و ۹۵٪ افراد لازم‌التعلیم را تحت پوشش قرار می‌دهد. امید می‌رود که زنان نقش خود را در توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بیشتر و عینی‌تر سازند.

جدولهای زیر وضعیت اشتغال زنان در مراکز علمی و تحقیقاتی را نشان می‌دهد. تعداد کادر آموزشی مراکز آموزش عالی در سال تحصیلی ۷۳-۱۳۷۲ به

تفکیک جنس

جمع	مرد	زن	
۲۰۹۷۰	۱۶۸۲۰	۴۱۵۰	کادر آموزشی تمام وقت
۱۱۹۶۴	۱۰۳۱۴	۱۶۵۰	مدرسين حق التدریس
۳۲۹۳۴	۲۷۱۳۴	۵۸۰۰	جمع

توزیع کادر آموزشی مراکز آموزش عالی طی سالهای تحصیلی

۱۳۷۲-۷۳ تا ۱۳۲۸-۲۹

کادر آموزشی			سال تحصیلی
جمع	مرد	زن	
۶۱۰۲	۵۴۳۰	۶۷۳	۱۳۱۸-۲۹
۶۴۷۲	۵۶۷۷	۷۹۷	۱۳۱۹-۵۰
۸۷۶۶	۷۷۷۲	۹۹۴	۱۳۲۰-۵۱
۹۸۹۰	۸۷۶۲	۱۱۲۸	۱۳۲۱-۵۲
۱۰۲۶۵	۹۱۷۶	۱۰۸۹	۱۳۲۲-۵۳
۱۰۳۶۱	۹۰۶۲۸	۱۰۶۸۲	۱۳۲۳-۵۴
۱۲۴۹۲	۱۱۶۶۱	۱۱۳۲	۱۳۲۴-۵۵
۱۳۹۵۲	۱۱۸۹۲	۲۰۵۸	۱۳۲۵-۵۶
۱۵۲۵۳	۱۳۰۱۸	۲۲۳۳	۱۳۲۶-۵۷
۱۶۴۲۲	۱۴۰۰۸	۲۴۱۲	۱۳۲۷-۵۸
۱۶۸۷۷	۱۴۱۲۲	۲۷۵۵	۱۳۲۸-۵۹
۹۰۴۲۰	۷۶۱۸	۱۳۲۳	۱۳۲۹-۶۰
۱۱۴۹۲	۹۶۷۲	۱۸۲۲	۱۳۳۰-۶۱
۱۳۶۹۸	۱۱۵۵۷	۲۱۴۱	۱۳۳۱-۶۲
۱۴۶۹۰	۱۲۴۰۹	۲۲۸۱	۱۳۳۲-۶۳
۱۴۳۴۱	۱۲۰۶۸	۲۲۷۳	۱۳۳۳-۶۴
۱۶۵۸۰	۱۳۹۲۶	۲۶۵۴	۱۳۳۴-۶۵
۱۷۴۲۷	۱۴۵۱۰	۲۹۳۷	۱۳۳۵-۶۶
۲۰۴۱۱	۱۶۱۸	۳۲۹۳	۱۳۳۶-۶۷
۲۳۳۷۶	۳۲۶	۲۰۵۰	۱۳۳۷-۶۸
۲۵۲۰۸	۰۹۲۳	۲۴۸۵	۱۳۳۸-۶۹
۳۰۴۶۲	۲۴۷۱۳	۵۵۴۹	۱۳۳۹-۷۰
۳۴۲۴	۲۷۱۳۴	۵۸۰۰	۱۳۴۰-۷۱

- آمار کارکنان آموزش و پرورش سطوح مختلف تحصیلی سراسر کشور در

سال تحصیلی ۷۳-۱۳۷۲ - در مناطق شهری و روستایی

شرح	کارمند									
	رسمی و پیمانی			حق‌التدریسی			رسمی و پیمانی			
	مرد	زن	جمع	مرد	زن	مردوزن	مرد	زن	جمع	
۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱
آموزش کودکان استثنایی	۲۶۰۲	۲۲۵۷	۴۸۵۹	۶۱۷	۷۶۷	۱۳۸۴	۷۲۶	۲۲۸	۹۵۴	۱۷۹۴
دوره آمادگی	۲۲	۷۲۰۲	۷۲۲۴	۳۱۵	۲۲۵	۵۴۰	۲۷۲	۲۲۵	۴۹۷	۵۷۵
ابتدایی دولتی	۱۷۲۲۵۵	۱۹۶۷۰۹	۳۶۸۹۶۴	۲۰۸۲۵	۳۱۹۵۲	۵۲۷۷۷	۲۱۵۵۲	۲۲۹۰	۲۵۸۴۲	۲۸۵۱۲
غیر انتظامی	۱۰۵۷	۲۱۹۵	۳۲۵۲	۰	۰	۰	۲	۷	۰	۰
جمع	۱۷۲۲۱۲	۱۹۸۹۰۲	۳۷۱۱۱۴	۲۰۸۲۵	۳۱۹۵۲	۵۲۷۷۷	۲۱۵۵۲	۲۲۹۰	۲۵۸۴۲	۲۸۵۱۲
راهنمای تحصیلی دولتی	۱۱۲۶۱۵	۸۷۵۳۰	۲۰۰۱۴۵	۵۰۶۱	۸۲۰۸	۱۳۲۶۹	۱۳۶۵۲	۲۲۶۸	۱۵۹۲۱	۱۲۹۶
غیر انتظامی	۸۲۲	۲۲۹	۱۰۵۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
جمع	۱۱۲۶۵۸	۸۷۷۵۹	۲۰۰۲۳۷	۵۰۶۱	۸۲۰۸	۱۳۲۶۹	۱۳۶۵۲	۲۲۶۸	۱۵۹۲۱	۱۲۹۶
متوسطه عمومی دولتی	۶۲۰۰۶	۶۸۱۲۲	۱۳۰۱۲۸	۲۸۲۰	۶۷۷۲	۹۵۹۲	۷۸۸۹	۱۲۶۲	۹۴۵۱	۸۶۲
غیر انتظامی	۲۲۹	۲۱۵	۴۴۴	۰	۰	۰	۱	۰	۱	۰
جمع	۶۲۲۳۵	۶۸۳۳۷	۱۳۰۵۷۲	۲۸۲۰	۶۷۷۲	۹۵۹۲	۷۸۸۹	۱۲۶۲	۹۴۵۱	۸۶۲
فنی و حرفه‌ای آموزش فنی	۱۷۲۶۱	۱۱۵	۱۷۵۷۶	۹	۶۲۰	۶۲۹	۱۸۲۰	۱۵	۱۸۲۰	۳
آموزش حرفه‌ای	۲۷۲۷	۲۱۶۲	۴۸۸۹	۲۹۷	۵۵۷	۸۵۴	۱۲۷	۷۱۷	۸۴۴	۷۹
آموزش کشاورزی	۱۹۳۲	۲	۱۹۳۴	۰	۲۸	۲۸	۴۳۱	۲	۸۳۱	۹
جمع	۲۲۲۰	۲۲۸۱	۴۵۰۱	۲۰۶	۱۲۰۵	۱۲۱۱	۲۲۲۱	۱۵۲	۲۲۹۵	۹۱
مراکز تربیت معلم	۲۶۰۰	۱۲۱۱	۳۸۱۱	۹۲	۲۱۸	۳۱۰	۱۷۱۲	۱۹۷	۱۹۱۰	۱۱۲
تربیت معلم روستایی	۲۲۱۱	۸۸۸	۳۰۹۹	۳۵	۵۲	۸۷	۱۲۰۵	۷۱	۱۲۷۶	۶۲
اطلاعات آموزش و پرورش	۲۶۷۲۲	۲۸۲۸	۲۹۵۵۰	۲۶۰	۱۱۹۲	۱۴۵۲	۹۲۲	۱۸۲	۱۱۰۴	۱۲۰
حوزه روستایی										
جمع کل درهما	۲۲۰۲۱۵	۳۵۶۲۸۷	۵۷۶۵۰۲	۲۱۷۲۱	۵۰۲۱۵	۷۱۹۳۶	۵۹۲۶۱	۹۳۲۲	۶۸۷۹۲	۶۲۵۱

مقایسه تعداد کادر آموزشی دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی

به تفکیک عنوان دانشگاهی و جنس در سالهای تحصیلی ۷۲-۱۳۶۷

سالهای تحصیلی										عنوان دانشگاهی		
۱۳۷۲-۷۳		۱۳۷۱-۷۲		۱۳۷۰-۷۱		۱۳۶۹-۷۰		۱۳۶۸-۶۹			۱۳۶۸-۶۸	
جمع	زن	جمع	زن	جمع	زن	جمع	زن	جمع	زن	جمع	زن	
۸۹۵	۷۲	۶۹۳	۲۲	۶۴۴	۱۹	۷۰۹	۲۲	۶۶۱	۲۱	۶۱۳	۰	استاد
۱۶۹۵	۱۲۸	۱۴۶۷	۹۰	۱۳۱۴	۸۱	۱۳۶۷	۸۸	۱۱۵۰	۴۴	۹۳۳	۰	دانشیار
۸۱۹۴	۱۱۵۱	۷۱۴۳	۹۷۷	۶۵۹۹	۸۰۵	۶۱۱۸	۷۵۳	۵۳۲۷	۳۷۶	۲۵۴۶	۰	استادیار
۱۱۴۲۰	۳۰۳۵	۱۰۱۷۸	۱۹۶۰	۸۵۸۲	۱۷۷۸	۷۱۶۸	۱۳۸۸	۶۶۹۷	۶۹۲	۶۲۲۷	۰	مربی
۲۲۵۰	۳۷۰	۱۱۸۴	۳۲۸	۱۱۲۸	۲۰۶	۱۰۲۷	۲۶۲	۵۱۹	۱۳۱	۱۱	۰	مربی آموزشیار
۸۲۸۰	۳۰۲۴	۹۵۸۹	۲۱۴۰	۶۸۹۹	۱۳۹۶	۶۹۸۷	۱۵۱۵	۶۰۵۷	۷۵۷	۵۱۲۷	۰	سایر مدرسین
۳۲۹۳۲	۵۸۰۰	۳۰۲۶۲	۵۵۳۹	۲۵۲۰۸	۲۲۸۵	۲۳۲۷۶	۴۰۲۸	۲۰۲۱۱	۲۰۲۲	۱۷۲۲۷	۰	جمع کل

آمار اشتغال زنان

«در سال ۱۳۶۹ جمعاً ۲۲۵۲۷۰ نفر به مراکز خدمات اشتغال مراجعه نموده‌اند که از این تعداد ۳۲۲۹۸ نفر زن بوده‌اند. یعنی ۱۴٪ از مراجعه‌کنندگان زنان بوده‌اند در اواخر سال ۱۳۷۰ حدود ۵۳۸ نفر زن در بخش معدن کار می‌کردند و ۹۴۴۱ نفر از کارکنان بخش ساختمان را زنان تشکیل می‌دادند. در بخش صنعت ۴۱۶۳۲۰ نفر زن شاغل بودند، ۴۶۱۰۵۳ نفر نیز در فعالیتهای غیرکارگری مشغول به کار می‌باشند که به ترتیب ۱/۶۶٪ و ۰/۸٪ و ۱۴/۸٪ کل شاغلین بخشهای مذکور را تشکیل می‌دهند و ۱۳٪ کل شاغلین بخش غیرکارگری از زنان هستند. کل شاغلین زن در فعالیتهای عمده شغلی ۹۸۷۱۰۳ نفر می‌باشند که ۳۴۳۲۷۳ نفر در مشاغل علمی، فنی و تخصصی، ۱۵۳۴ نفر در مشاغل مربوط به مدیران و کارمندان عالی‌رتبه اداری، ۴۶۷۸۷ نفر در فعالیتهای مربوط به امور دفتری و اداری، ۱۱۳۲۹ نفر در امور بازرگانی و فروشندگی، ۳۲۰۵۲ نفر در امور خدماتی، ۲۶۳۱۷۵ نفر در فعالیتهای کشاورزی، جنگلداری،

۲۳۰۸۲۳ نفر در مشاغل تولیدی و امور حمل و نقل و ۵۸۱۳۰ نفر در مشاغل طبقه‌بندی و نامشخص فعالیت داشته‌اند» (۱).

نتیجه‌گیری

اشتغال زنان بیش از همه بر خانواده اثر می‌گذارد و روابط زن و شوهر و فرزندان را دگرگون می‌سازد و این امر همواره مورد توجه صاحب‌نظرانی که اشتغال زن را از دیدگاه جامعه‌شناسی بررسی نموده‌اند، قرار داشته است.

ماری روزه و پل هانری شومباردلو در کتابشان زن در جامعه هم به این نظر بی‌توجه نبوده، می‌پرسند: «این حقیقت که آزادی زن امری اجتناب‌ناپذیر است؛ موجبات بروز دگرگونی‌هایی را در تمامی روابط اجتماعی و نظام‌های ارزشی و به طور کلی تعادل اجتماعی فراهم می‌آورد، و از همه مهمتر باید گفت که در ورای تصویر زن، تصویر زوجین دیده می‌شود. هماهنگی و سازش زوجین به صورت یک احتیاج اساسی جلوه می‌کند. این سازش مدتها به تعادل نقش‌های سنتی وابسته بود که خود به پایگاه‌های متفاوت و شرایط خاص هر جنس بستگی داشت. زن شاغل برای آن که در خانه باشد به کارهایی می‌پردازد که گاه مردانه خوانده می‌شوند و آیا چنین زنی می‌تواند فرصت تازه‌ای برای گفتگوی عاشقانه با شوهر یابد؟ یا آن که با آزادی بی‌کی که از این رهگذر به دست می‌آورد، از طریق دیگر شادی زندگی را از دست می‌دهد؟» (۲)

آنچه مسلم است این است که کار زن در خارج از خانه به تسهیل در امر ازدواج منتهی گردیده است. این امر نه تنها دیدار متقابل زن و مرد را افزایش داده و موفقیت‌های گزینش همسر را متنوع‌تر و وسیع‌تر ساخته است، بلکه، به عقیده ژان داریک، کار زن جانشین جهاز وی گردیده است و معیاری تازه و بسیار مهم در گزینش همسر فراهم

۱- دکتر حسین کمالی، «اقتصاد، اشتغال و زن»، مجموعه مقالات، ۱۳۶۹، ص ۹۲.

ساخته است. (۱) با این وجود کار بیرون از منزل - بعد از ازدواج - بر روابط زوجین اثراتی عمیق نهاده است. بلاد از همین دیدگاه و در جهت متبلور ساختن مسایل ناشی از اشتغال زن در خارج از خانه و بویژه در مراحل اولیه آن چنین می‌نویسد:

«وقتی اشتغال روزافزون زنان را به کارهای خارج از خانه در نظر می‌گیریم، توجه ما معمولاً متوجه زیانهای می‌شود که از این راه به کودکان می‌رسد، ولی اثرات ناگوار این وضع را بر روحیه مردان مورد توجه قرار نمی‌دهیم.» (۲) در نهایت چنین به نظر می‌رسد که گویی - دست کم در مرحله‌ای خاص از تکوین جامعه - اثرات اشتغال زن از لحاظ نظریه‌های کارکردگرایانه پارسوتر به گونه‌ای دیگر تجنی می‌یابد.

«پدر با داشتن شغل و درآمد، چند دسته از وظایف را بر عهده دارد که از نظر نظام خانواده‌اش اساسی است. برحسب اهمیت زندگی شغلی او در خانواده است که در نظام جامعه پدر را رهبر اصلی خانواده می‌دانیم. اگر زن ازدواج کرده، شغل نان‌آور را به عهده گیرد خطر رقابت با شوهرش به میان می‌آید.

مسأله‌ای که برای وحدت و هماهنگی خانواده زیان‌آور است. (۳)

بعد دیگر اشتغال زن که اهمیت بسیار نیز دارد، آثار آن بر فرزندان است. «از هر پنج خانواده آمریکایی که کودکان دبستانی یا حتی خردسال‌تر دارند، مادر یکی از آنها، روزها را در خارج از خانه به سر می‌برد.» (۴)

غیبت مادر از خانه و خلأ ناشی از آن نمی‌تواند از نظر جامعه دور بماند بنابراین ایجاد سازمانهای مکمل از جانب دولت و حتی بخش خصوصی الزام‌آور می‌شود. سؤال مهم این است که آیا این سازمانهای مکمل می‌توانند جانشین مادر گردند؟ پاسخ بسیاری از محققان منفی است. شاید بلاد، بهتر از همه، این دلواپسی را مشخص می‌سازد: «برای توجه و مواظبت از کودکان هنگامی که والدین در خارج از خانه به سر می‌برند، اقدامات فراوانی به عمل آمده است. در بسیاری از موارد از وجود مادر بزرگ

1- DARIC (J) P.72.

۲- بلاد آلتون. علل گسیختگی علایق خانوادگی در جهان غرب، ص ۸-۷.

۳- اندره میشل، ۱۳۴۵، ص ۱۲۲. ۴- منبع پیشین، ص ۱۲۳.

یا یکی از خویشان استفاده می‌شود، ولی این کار برای اغلب خانواده‌ها میسر نیست. زیرا غالباً مادر بزرگ یا خویشان دیگر در دسترس نیستند و در نقاط دور دست زندگی می‌کنند. پراکندگی اقوام از جمله نتایجی است که تمدن صنعتی برای ما به بار آورد. بعضی خانواده‌ها کودکانشان را در اوقات غیبت مادر از خانه و در قبال پرداخت مزد به دست اشخاص بیگانه می‌سپارند. بعضی آنها را در پرورشگاهها جای می‌دهند و برخی هم در خانه می‌گذارند که در این صورت خودسربه بار می‌آیند. قریب ۲۰٪ از کودکانی که مادرانشان کار می‌کنند؛ در ساعات قبل و بعد از مدرسه سرپرستی ندارند. صدها نفر از کودکان در خانواده‌های آمریکایی به علت غیبت مادر ناگزیرند عصرانه و شامشان را خود تهیه کنند و قسمتی از شب را تنها به سر برند. در میان این قبیل کودکان، حتی کودکان هشت ساله نیز دیده می‌شود».

آثار اجتناب‌ناپذیر کار زن بر روابط او با شوهر و مخصوصاً فرزندان، به وسیله تأثیری که اشتغال زن بر زندگی خودش می‌گذارد، تشدید می‌شود. در واقع زنان در عین این که می‌خواهند در تأمین معاش با مردان رقابت کنند، عضوی فعال و کارآمد در خانه هستند و از این روی ناچارند کار دو نفر را انجام دهند.

فهرست منابع

- ۱- آمار آموزش عالی ایران سال تحصیلی ۷۳-۷۲ وزرات فرهنگ و آموزش عالی، ۱۳۷۳، مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی
- ۲- امام خمینی، ۱۳۷۴، جایگاه زن، در اندیشه امام خمینی، انتشارات مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، تهران، ۳۱۲ صفحه.
- ۳- آیین‌وند، صادق، ۱۳۶۲، تاریخ زنان صدر اسلام، تهران، جهاد دانشگاهی، چاپ اول، ۶۴ صفحه
- ۴- بلاد، آلتون، ۱۳۳۳، علل گسیختگی علایق خانوادگی در جهان غرب، نور علم، ۲، ۵، ۶
- ۵- حجازی، قدسیه، ۱۳۵۷، زن از نظر قضایی و اجتماعی (ارزش زن)، تهران، انتشارات قدسی، چاپ دوم، ۱۸۴ صفحه
- ۶- حیات اجتماعی زن در تاریخ ایران، ۱۳۶۹، تهران، دفتر پژوهشهای فرهنگی،

- انتشارات امیرکبیر، چاپ اول، ۲۲۶ صفحه
- ۷- خامنه‌ای، سید محمد، ۱۳۶۸، حقوق زن، تهران، انتشارات تک، چاپ اول، ۱۲۶ صفحه
- ۸- دفتر امور زنان، ۱۳۷۴، خانواده و بهره‌وری، دفتر امور زنان در نهاد ریاست جمهوری، تهران، ۱۰۱ صفحه
- ۹- دفتر امور زنان، ۱۳۷۴، زن - علم - صنعت و توسعه، دفتر امور زنان در نهاد ریاست جمهوری، تهران ۳۴۲ صفحه
- ۱۰- دوانی، علی، ۱۳۶۲، زن در قرآن، قم، انتشارات اسلامی، چاپ دوم، ۱۲۰ صفحه
- ۱۱- سازمان تبلیغات، ۱۳۶۹، مجموعه سخنرانی منزلت زن در نظام اسلامی، سازمان تبلیغات اسلامی، تهران، ۳۳۳ صفحه
- ۱۲- سازمان تبلیغات، ۱۳۶۹، مقالات سیاسی اجتماعی، سازمان تبلیغات اسلامی، تهران، ۱۶۳ صفحه
- ۱۳- سازمان تبلیغات، ۱۳۷۰، مجموعه مقالات پوشش و عفاف، سازمان تبلیغات اسلامی، تهران، ۱۵۸ صفحه
- ۱۴- سازمان تبلیغات، ۱۳۷۰، مقالات فرهنگی اجتماعی، سازمان تبلیغات اسلامی، تهران، ۴۹۷ صفحه
- ۱۵- شرم‌ن و وود. ۱۳۶۶، دیدگاه‌های نوین جامعه‌شناسی، ترجمه دکتر مصطفی ازکیا، چاپ اول، انتشارات کیهان، تهران،
- ۱۶- علامه طباطبایی، محمد حسین، ۱۳۵۷، استراتژی زن در اسلام، تهران، انتشارات ندای ایمان، چاپ اول، ۸۹ صفحه
- ۱۷- گواهی، زهرا، ۱۳۶۹، سیمای زن در آینه نقد شیعه، تهران، انتشارات تبلیغات اسلامی، چاپ اول، ۲۴۲ صفحه.
- ۱۸- محمودی، عباسعلی، ۱۳۶۰، زن در اسلام، تهران، انتشارات نهضت زنان مسلمان، چاپ اول، ۲۳۸ صفحه.
- ۱۹- مطهری، مرتضی، ۱۳۵۹، نظام حقوق زن در اسلام، قم، انتشارات اسلامی، چاپ نهم، ۳۵۹ صفحه
- ۲۰- مهرپور، دکتر حسین، ۱۳۶۸، بررسی میراث زوجه در حقوق اسلام و ایران،

- تهران، انتشارات اطلاعات، چاپ اول، ۲۳۱ صفحه
- ۲۱- نسکی، گرهارد و جین، ۱۳۶۹، سیر جوامع بشری، ترجمه دکتر ناصر مرفقیان، انتشارات آموزش و انقلاب اسلامی، ۱۳۳۳، چاپ اول، تهران
- ۲۲- نقش زنان در جنگ، ۱۳۶۷، گروه تاریخ اسلام مرکز بررسی و تحقیقات واحد آموزش عقیدتی سیاسی سپاه، تهران، انتشارات پیام آزادی، چاپ اول، ۱۰۱ صفحه
- ۲۳- نقش زنان در دفاع، ۱۳۷۰، مرکز مطالعات و پژوهشهای نیروی مقاومت بسیج تاریخ تهران، انتشارات سپاه، ۸۵ صفحه
- ۲۴- نوری، یحیی، ۱۳۴۷، حقوق زن در اسلام و جهان، تهران، انتشارات فراهانی، چاپ چهارم، ۳۸۲ صفحه
- ۲۵- هاشمی رکاوندی، سید مجتبی، ۱۳۷۰، مقدمه‌ای بر روانشناسی زن، قم، انتشارات شفق، چاپ اول، ۲۵۶ صفحه.
- 26- Smelsel, Neil, 1988, Handbook of sociology, inequality and labour process, sage California .
- 27- Chamliart de laune. 1963 La femme dans les sociétés.
- 28- Daric (J). 1947 L'activité Professionnelle des Femmes en France, P.U.F.